

Papp Rita

Katonák Debrecenben: terhek, konfliktusok, bűnesetek a 17-18. század fordulóján

A 17. század vége és a 18. század eleje igen viharos időszak volt az ország életében. 1683-ban, Bécs sikertelen oszmán ostroma után megindult a harc a török által elfoglalt területek visszaszerzéséért. Ez a visszafoglaló háború köztudottan nagy terhet rótt az ország lakosságára, és ez alól Debrecen sem volt kivétel. Tizenhat éven át folytak a harcok, s a karlócai béke megkötése sem hozott hosszan tartó nyugalmat. Alig néhány évvel később kirobbant a Rákóczi-szabadságharc a Habsburg elnyomás ellen.

Tanulmányom első, bevezető részében röviden írok a harcok okozta terhekről, kiemelve néhány fontos adatot.¹ A második részben részletesebben vizsgállok olyan bűncselekményeket, melyeknek szereplői (elkövetői vagy elszenvetői) katonák voltak. Forrásként a város magisztrátusi és büntető-törvényszéki jegyzőkönyveinek 1697 és 1705 közötti anyagát használom (utóbbi a perek kapcsán rögzített tanúvallomásokot tartalmazza). E források lehetőséget nyújtanak bepillantani abba, hogyan érintkezett a város civil lakossága a különféle katonákkal, például a beszállásolt németekkel vagy a kurucokkal. Számos bejegyzést találunk arról, hogy a debreceniek többször áldozatul estek a városban elszállásolt katonák hatalmaskodásainak, melyek rendszerint testi sértésekben, a lakosok jószágainak elhajtásában, megölésében, olykor nemi erőszakban nyilvánultak meg. Sok olyan eset is akad viszont, melyek kapcsán nem beszélhetünk erőszakról. Több nő például azért került bíróság elé, mert katonához adta magát, esetleg velük együtt ivott, részegeskedett. Egy nő pedig németeknek kerített fiatal lányokat. Az is előfordult persze, és nem egyszer, hogy katonák estek a városban erőszak áldozatául.

S bár háborús időkben ezek az ügyek nem is olyan meglepőek, mégis érdekes és tanulságos lehet alaposabb tanulmányozásuk, egyes esetek részletes bemutatása, illetve annak vizsgálata, hogy a békés években volt-e változás, például csökkenés a katonákat érintő bűnesetekben.

Pénzügyi terhek, háborús kiadások

A visszafoglaló háborúk Debrecen is igen érzékenyen érintették. A beszállásolások és a különféle hadi szolgáltatások (pénzbeli és természetbeni adózás, forspontozás) már önmagukban megnehezítették a lakosság helyzetét, s hozzájuk még társultak a Caraffa-járás borzalmi is. A felső-magyarországi hadak fővezére, Antonio Caraffa 1685–86 telén Debrecen lakosságára fél évre 480 000 forint sarcot vetett ki. A városvezetők nem tudták teljesen összeszedni ezt az összeget, ezért a fővezér erőszakkal, kínzásokkal igyekezett behajtani a fennmaradó részt.² A város jegyzője, Pósalaki János így írt az esetről: „*A megkínzottak és a böhéroltak közül, részint már a kínzóké keze között, részben később, 14 férfi és nő halt meg, sokan pedig életük végéig munkára képtelen nyomorékok lettek. De mivel még*

¹ A háborús megpróbáltatásokról, a különféle hadiszolgáltatásokról jó áttekintést adnak a korábbi munkák, különösen az ötkötetes *Debrecen története* második kötete. L. Balogh 1981.

² *uo.* 94-95. Vö. Papp 2011. 302.

így sem lehetett készpénzzel, arany- és ezüstművekkel a summát teljesíteni, más eszközökből folyamodtak. *Elszedték és elvitték a gabonát, árpát, bort, posztót, barmot és mindenfélét.*³ 1686 őszén Caraffa ismét kb. 60 000 rajnai forintot hajtott be a városon.⁴ Pósalaki szerint 1685 és 1687 között a Caraffának kifizetett összegek és a katonák által okozott károk elérték a kétmillió forintot. Balogh István a nyugtákat vizsgálva arra jutott, hogy ebből 700 000 forint az igazolható, de még ez is óriási összegnek számított a korszakban.⁵

Az 1690-es évek második felében már nem folytak ezen a területen nagyobb hadmozdulatok, Debrecen és környéke főként téli szállásul, kiegészítő helyül szolgált.⁶ Ekkor a kvártélytartás terhe is csökkent valamennyire, bár 1696-ban, 1698-ban és 1699-ben nyáron is volt beszállásolás, s minden évben gondoskodni kellett az átvonuló csapatok ellátásáról is. Mindent egybevetve Balogh úgy véli, hogy a harcok alatt „*a különböző sarcoltató felek számára kifizetett összegek által két, sőt valószínűleg három nemzedék által felhalmozott vagyon és forgótőke s a kereskedelmi úton beszerzett áruk értéke ment veszendőbe*”.⁷

Sok nehézséget okozott a városnak a Rákóczi-szabadságharc is. A fejedelem követelései nagy anyagi áldozattal jártak: fegyvereket, különféle felszereléseket, élelmet, abrakot kellett a táborába szállítani, ám cserébe Debrecen felmentést kapott a katonai beszállásolás alól, s fegyverfogásra sem kényszerítették a lakosságot. Balogh István szerint 1703 júliusa és 1704 júliusa között a városnak 10-12 ezer kenyéret, 200 köböl lisztet, 1200 köböl abrakot, 100 vágómarhát, valamint 60 szekér szénát kellett a kurucok rendelkezésére bocsátania fuvarral együtt.⁸ 1703. december 19-én például 200 köböl liszt, ugyanennyi abrak, 2000 kenyér, 60 vágómarha és 60 szekér széna követelését jegyezték fel, melynek a jegyzőkönyv szerint „*felit-felit a' szénán kívűl*” a városvezetés már el is küldte a fejedelem táborába a bejegyzés keletkezésekor.⁹

A hadsereg ellátásának rendszere 1704 júliusa után megváltozott. Portális élelemszolgáltatást vezettek be, mely során megsabták, hogy havonta portánként mennyi lisztet, abrakot és húst kellett biztosítani a katonák ellátására. Többször előfordult, hogy a város a természetbeni kivetést pénzzel, olykor pedig munkával és fuvarral róttá le. A fennmaradt számadásokból megállapítható, hogy 1704-ben Debrecen közel 27 000 forintot költött a tisztek és kíséretük ellátására, ajándékokra és ruhacsínáltatásra, valamint biztosítottak 40 900 darab kenyéret, valamivel több mint 3000 köböl abrakot, 166 szekér szénát és 287 darab vágómarhát a váradí és szatmári ostromzár, illetve Károlyi Sándor serege részére.¹⁰ Mindezek mellett még körülbelül 13 500 forint készpénzt is kért Rákóczi a várostól „*az ország szükségire*”.¹¹ Balogh István részletesen ismerteti a további évekből megmaradt számadások adatait, s a terhek, kiadások mértékét, így ezt a kérdést jelen tanulmányban részletesen nem vizsgálom.¹²

A háborús terhek mellett meg kell említenünk a Debrecenben végbement pusztításokat is. A városban állomásozó vagy a város mellett elhaladó hadak ugyanis

³ Balogh 1987. 35.

⁴ Papp 2011. 302-303.

⁵ Balogh 1987. 37. Vö. Balogh 1981. 96.

⁶ *uo.* 105.

⁷ *uo.* 108.

⁸ *uo.* 111.

⁹ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 692. 1703. december 19.

¹⁰ Balogh 1981. 122-123.

¹¹ *uo.* 124. Vö. MNL HBML IV.1011.a 25. k. 819. 1704. augusztus 10.

¹² Balogh 1981. 124-127.

igen sok kárt okoztak. 1697-ben például a beszállásolt katonák által okozott károkról, illetve a velük együtt járó magas költségekről panaszkodnak a jegyzőkönyvben.¹³ A Solari ezred katonáiról van szó, akik olyan sok kárt okoztak, hogy a városvezetők követelték azok megtérítését. Ám az ezred parancsnoka ezen feldühödött, és Balogh István szerint haragjában több ezer forintos kárt tett „*a város népe csordáiban*”. Három évig folyt a pereskedés a károk miatt, s végül, miután Nigrelli tábornokkal és a bécsi haditanáccsal is tárgyaltak, a debrecenieknek sikerült részben érvényesíteniük követeléseiket.¹⁴ De több bejegyzés részletezi a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt elszenvedett pusztításokat, prédálásokat is. 1703. augusztus 3-án azt jegyezték fel a jegyzőkönyvben, hogy Bercsényi bement Debrecenbe, s „*ezen napon a' városban a' talpasság, katonaság sok alkalmatlanságokat cselekedett, házakat felvert, dúlt, prédált*”. Az elkövetők nagy része kuruccá lett debreceni volt.¹⁵ Hosszú oldalakon keresztül sorolják azt is, milyen nagy károkkal járt a város Rákóczi által elrendelt futása 1705 őszén. Megtudjuk például, hogy a lakosság igyekezett elrejtetni értékeit a fosztogatók elől. Többen elásták a megmenteni kívánt pénzüket vagy tárgyaikat, de a városba érkező katonák észrevették a frissen megmozgatott földdarabokat, s így könnyedén megtalálták ezeket az elrejtett holmikat. A forrásban kiemelik azt is, hogy a károk egy részét ekkor is magyar katonák okozták.¹⁶

Féktelen katonák, szenvedő polgárok

A debreceniek gyakran estek áldozatul a katonák hatalmaskodásainak. Az 1697 és 1705 közötti forrásokban kilenc emberöléssel vagy testi sértéssel kapcsolatos bejegyzést találtam: egyet 1697-ből, hármat 1698-ból, egyet 1699-ből, egyet 1701-ből (ez azonban egy 1688-as ügyre utal), kettőt 1703-ból és egyet 1704-ből. Ez nem azt jelenti, hogy csak kilenc ilyen eset történt, csupán arról van szó, hogy nem jegyezték fel minden zaklatást, támadást külön-külön. Az említett kilenc forrásrészből négy arra utal, hogy rendszeresek voltak az erőszakoskodások.

Mind a négy bejegyzés a Debrecenben kvártélyozó német katonákat említi. Egy 1698. áprilisi szövegrészből az derül ki, hogy a városlakókat folyamatosan veszélyeztették a beszállásolt katonák kihágásai, kicsapongásai, ugyanis arról határoztak, hogy követeket kell küldeni Solari császári tábornokhoz a „*quártélyozó németek excessusai végett*”.¹⁷ Majd júniusban ismét erre jutottak a „*a németek rendeletlen magok tartatása*” miatt.¹⁸ Konkrétan arról szóló forrásrészt nem találtam a jegyzőkönyvben, hogy sikerrel jártak-e, de egy júliusi bejegyzés arra utal, hogy valószínűleg nem. Itt azt írják, hogy Gronsfeld grófhhoz is expedáltak küldötteket a város földjein esett „*sok tolvajkodások és cséplések végett*”. Ezek a küldöttek el is érték céljukat, a tábornok „*szorosan parancsolt*”, hogy az itt állomásozó katonák kapitánya tartson fegyelmet, „*jó disciplinát*” katonái

---

¹³ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 104. 1697. augusztus 12.

¹⁴ Balogh 1987. 14.

¹⁵ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 650. 1703. augusztus 3.

¹⁶ *no.* 907-916. 1705. október 21. A következő év januárjában a lakosságnak ismét el kellett hagynia Debrecenét. Ekkor is megfigyelhető, hogy a német hadak mellett a kurucok is sok kárt okoztak a városban. Balogh 1981. 114.

¹⁷ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 230. 1698. április 20.

¹⁸ *no.* 252. 1698. június 3.

között.¹⁹ Ebből arra következtethetünk, hogy a Solari tábornokhoz küldött delegáció nem járt sikerrel, ezért volt szükség az újabb próbálkozásra. Annyi bizonyos, hogy júliusban eredményesek voltak a debreceni küldöttek. Legalábbis rövidtávon. Egy évvel később, már a karlócai béke megkötése után, az 1699. évi beszálláskor a debrecenieknek ismét sok kellemetlenséget okozott a katonák jelenléte. A jegyzőkönyv szerint „*a német quartélyosok sok excessusokat cselekesznek, embereket öldösnek, vagdálnak, vernek, veszteget[ne]k*”.²⁰ Az áldozatok számáról nincs információnk, de az, hogy több ezzel foglalkozó bejegyzés is született, valamint, hogy a városvezetők a Debrecenben állomásozó kapitány felettségéhez fordultak segítségért, mind azt mutatják, hogy folyamatosak voltak a lakosságot ért atrocitások. A halálos áldozatokat tekintve az „*embereket öldösnek*” kifejezés egyértelműen azt jelzi, hogy nem egyszeri esetről van szó. Nem kell feltétlenül nagy számokra gondolnunk, már néhány haláleset is elég megrázó lehetett ahhoz, hogy megemlékezzenek róla a jegyzőkönyvben.

Nemcsak a németek jelentettek veszélyt. Egy 1703. júliusi bejegyzés például a város határában lévő katonákról ír. A forrás szerint a városon kívül vigyázó, őrködő debreceniek „*valami katonákrá*” akadtak, akik rájuk lőttek, s két férfit el is találtak. Egyikük — egy „*jó, jámbor ember*” — belehalt a sérülésbe.²¹ A támadókat elfogták és tömlőcbe zárták, azonban hamarosan kiszabadultak, mert másnap „*egynehány kurucz jött a' péterffyai kapuban, kik nagy sok káromkodások után a' tegnap bébozott katonák[na]k ketteit a' tömlőcből kikérték*”, s meg is kapták.²² Nagy valószínűséggel erre azért került sor, mert a támadók is közülük tartoztak, bár ez nem derül ki egyértelműen a bejegyzésből.²³

Találunk azonban olyan esetet is, ahol minden kétséget kizáróan kuruc katonák voltak az elkövetők. 1703 júniusában a város jegyzőjét, a már említett Pósalaki Jánost megverték és kifosztották a bánki templomnál. A támadók „*magokat kuruczok[na]k mondották*”, s a bejegyzés szerint már embert is öltek.²⁴ A következő év szeptemberében Pósalaki ismét testi sértés áldozata lett. Épp diószegi szőlőjébe tartott, amikor két kuruc hadnagy, Pikó Demeter és Török Péter a pihenő sereg előtt megtámadta, erősen megverte, s a karját is eltörte. A hadnagyok a főbíróat is fenyegették, azt mondták, őt is ugyanígy megvernék, ha ott lenne, s hogy „*azt is maholnap megségíjjük, diribről-darabra vagdaljuk*”. Balogh István szerint a nótárius ellen elkövetett támadás egyik oka az lehetett, hogy köztudott volt, hogyan vélekedik a kurucokról, s a felkelésről. A legtöbb városvezetőhöz hasonlóan ő sem örült a jelenlétüknek, s úgy vélte, veszélybe sodorják Debrecen szabad királyi városi címét.²⁵

Ugyan nem a hatalmaskodáshoz tartozik, de meg kell említenünk egy rablóvilkosságot, melyet Oláh János és Bangó János követett el, akik vélhetően magyar katonák voltak. A két férfi a tetétleni földön támadt rá egy bizonyos Tót Istvánra. Levették a lováról, s puskával betörték a fejét, ezen kívül „*azon puskát belé is csapontották*”, ráadásul a szerencsétlen férfit még a lova is megtaposta. A vádlottak

¹⁹ no. 282. 1698. július 20.

²⁰ no. 486. 1699. június 15.

²¹ MNL HBMI. IV.1011.a 25. k. 644. 1703. július 23.

²² no. 645. 1703. július 24.

²³ Ugyan a bejegyzésből nem derül ki egyértelműen, Szendrey István más forrásokban talált erre bizonyítékot. Szendrey 1974. 14.

²⁴ no. 610. 1703. június 1.

²⁵ Balogh 1987. 16. 46. jegyz.

tagadták, hogy ők okozták az áldozat halálát, ám a borbélyok bizonyították azt a sebek állapotából. Helyzetüket súlyosbította, hogy az áldozat lovát is elvitték, így már rablógyilkosságnak minősült az eset. Az elkövetők felett a város ítélkezett, és büntetésük halál, akasztófa volt. Több tanút is kihallgattak az ügyel kapcsolatban, s az egyik szerint Oláh János azt mondta, nem maguktól cselekedtek, hanem volt egy felbujtójuk. Egy férfi Szováton, aki azt mondta, hogy „*az Isten áldaná meg azokat a katonákat, a' kik Tót Istvánt megkínóznák*”, s Oláh csak ez után ment társával megtámadni az áldozatot. Sajnos erről nem kapunk további információt, de arra mindenképpen következtethetünk belőle, hogy a két elkövető katona volt.²⁶

A katonák által elkövetett támadásokkal kapcsolatos bejegyzések között találunk még két olyan esetet, melyek bár ide sorolhatók, mégis eltérnek a fentebb vizsgáltaktól. Az egyik Mák Ferenc magyar katonáé. Ő részegen garázdálkodott, a jegyzőkönyv szerint „*a városból részegen kimenvén úton járó emberekre támadott, azokat verte, szította, vagdalta, hatalmaskodott*”. Oláhékhoz hasonlóan Mák Ferenc is a város joghatósága alá tartozott, s el is ítélték a kihágásért: tömlőcbe zárták, és reverzálist adott magáról, melyben megígérte, hogy többé nem cselekszik efféle.²⁷ Esete ugyanakkor mégis különbözik az eddigiektől. Bár más részleteket róla nem ismerhetünk meg, úgy látom, hogy itt csupán egy ittas férfi kötekedéséről, erőfitogtatásáról van szó, nem pedig arról, hogy egy felfegyverzett katona visszaélt hatalmával, a gyenge lakossággal szemben.

A másik eset azért érdekes, mert itt nem az ügyben szereplő katona volt az agresszor. Egy Kolosvári Istvánné nevű özvegyasszony 1699-ben férje halála miatt beperelt egy férfit, név szerint Rác Jánost. A vád szerint a vádlott Kolosváriéknál vacsorázott, majd lefeküdt aludni a házban lévő kvartélyos német katona mellé. Később felkelt, és a házigazda ágyába feküdt át az alvó férfi mellé, aki erre felébredt, s azt kérdezte: „*Micsoda ember vagy itt?*” Erre mind a ketten felugrottak az ágyból, és Rác János egy gyertyatartóval erősen verni kezdte a gazdát, majd egy fejszéért is kiment, hogy azzal folytassa. A védelem szerint ez nem így történt. Rác azt állította, hogy miután felkelt a német mellől, a neki megvetett ágyba feküdt át, és Kolosvári támadt rá fejszével, miközben a német katona is verte. A tanúvallomásokból kiderül, hogy valóban a vádlott volt a támadó, s miután a katona észrevette, hogy Kolosvárit veri, csak akkor támadt rá. Tanúvallomásában egyébként a katona elismerte, hogy meg akarta ölni a férfit, de Kolosváriék nem engedték neki. Az elkövetőt végül mégsem ítélték halálra, mert a vizsgálat során az is bebizonyosodott, hogy az áldozat nem tartotta be az őt kezelő borbélyok utasításait, s „*más nyavalya is, úgymint hidegtelezés jött reá*”, ezért halt meg. Rácot ezért arra ítélték, hogy „*keményen megveretessék, a városbul kiűzetessék*”.²⁸

Visszatérve a hatalmaskodáshoz, hét olyan bejegyzést találtam, mely a lakosság jószágainak elhajtására, megölésére vonatkozik: kettőt 1697-ből (az egyik egy 1696-os ügyet említ), egyet 1698-ból (de ez egy évvel korábbi esetről ír), egyet 1699-ből, egyet 1700-ból (ez egy 1696-os ügyre utal), egyet 1703-ból és egyet 1704-ből.

²⁶ MNL HBML IV. 1011.a 25. k. 820-821. 1704. augusztus 18., *uo.* 822-824. 1704. augusztus 25., *uo.* 830. 1704. szeptember 8. és MNL HBML IV.1018.e 2. k. 615-616. 1704. augusztus 28. Mivel nem bizonyosodott be egyértelműen a támadókról, hogy katonák voltak, ezért ezt az esetet nem tüntettem fel a katonák által elkövetett támadások felsorolásakor.

²⁷ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 728. 1704. február 16.

²⁸ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 446-449. 1699. április 2., MNL HBML IV.1018.e 2. k. 169-174. 1699. április 6.

A két 1697-es szövegrész német katonákat említ. A márciusi szerint csordától elkóborolt marhákat hajtottak el, s tartottak meg erőszakkal, áprilisban pedig lelőttek egy disznót. Az elkóborolt jószágokról egy polgári per kapcsán kapunk információt. Terge Bálint követelt kártérítést Márta Istvántól, amiért ő elveszített egy, a felperes által rábízott állatot. Márta azzal védekezett, hogy az állat három másikkal együtt eltévedt, és „úton járó németek kezébe[en] akadtanak és elhajattanak”. Állítását minden bizonnyal sikerült is igazolnia, mert a delibérátumban azt olvashatjuk, hogy „*mintbogy a' controvertált marbát a' német erőszakkal megtartotta...*”²⁹ Ugyan az említett marhák maguktól kóboroltak el, az, hogy a katonák erőszakkal megtartották őket, majdnem olyan súlyúvá tette az ügyet, mintha maguk a katonák hajtották volna el az állatokat a csordától. Hiszen nem ez volt a megfelelő eljárás abban az esetben, ha valaki eltévedt jószágokat talált. Hogy miként kellett cselekedni, arra a következő, 1698. évből találunk is példát: egy katona Debrecen csordása elé hajtott két ökröt, melyekről a bejegyzésből kiderül, hogy korábban, éjszaka veszték el.³⁰ A lelőtt disznóról szintén egy polgári perben beszélnek, melyben Balog János perelt egy férfit megölt állatai miatt. Az alperes elmondta, hogy az „*edgyike disznót a' nagyerdőn német lűtte meg*”.³¹ Találkozunk még hasonló esettel. Korábban elveszett disznói miatt követelt kártérítést Majtini András Kis Jánostól, mivel a férfi öt év alatt három rábízott állatát is elveszítette. Az egyik disznóról kiderült, hogy egy katona vágta le 1696-ban.³²

Több forrásrész említ katonák által elhajtott lovakat. Ezek mindegyike *appropriatio*, vagyis olyan bejegyzés, amelyben valaki megtalálja, felismeri elveszett, ellopott tulajdonát – leggyakrabban ökrét vagy lovát –, tanúkkal bizonyítva, hogy valóban ő a tulajdonos. 1698-ban például Farkas János ismert fel egy lovat, melyet az előző év nyarán „*batalmasul vontanak el tüle más lóval edgyütt a' katonák*”.³³

Idetartozónak érzem az erőszakos nemi közösülést említő anyagokat is. Bónis György és Kállay István a korszak jogi gyakorlatát vizsgálva ezt a fajta bűncselekményt a paráznaság kategóriájába sorolta a vérfertőzéssel és természet elleni fajtalankodással együtt.³⁴ Úgy gondolom, hogy ebben az esetben – a katonák lakossággal szembeni erőszakoskodásának bemutatásakor – helyénvaló a hatalmaskodások között említeni ezeket az ügyeket. Négy nemi erőszakot említő forrásrészt találtam: egyet 1698-ból, egyet 1699-ből, egyet 1702-ből és egyet 1704-ből. A négyből három esetben magyar katonákat említenek, a negyedikből pedig csupán annyi derül ki, hogy a paráznasággal vádolt Király Ilonát „*két katona nyomorította meg a' mezőn*”, miközben a szántóknak vitt ételt. A nő minden bizonnyal teherbe esett, mert a vád szerint a paráznaság „*jele rajta megláttzjik*”.³⁵ A másik három esetben is paráznaság vádjával álltak törvényszék elé az ügyekben szereplő nők, asszonyok, s védelmükben mondták, hogy erőszak történt. Ezt nem találtam mindig bizonyítottnak, de volt, ahol a tanúvallomások egyértelműen igazolták az erőszakot. Így volt ez Tót Mihályné Juhász Judit esetében is, akit ennek ellenére testi fenytésre ítélték, mondván, „*az alkalmatosságot ne[m] kerülte*”. Ez első hallásra igazságtalannak tűnhet, azonban a tanúk vallomásából kiderül, hogy egy

²⁹ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 42. 1697. március 18.

³⁰ *uo.* 304. 1698. szeptember 4.

³¹ *uo.* 53-54. 1697. április 22.

³² *uo.* 741. 1700. június 21.

³³ *uo.* 247. 1698. május 23.

³⁴ Bónis 1962. 143-144., Kállay 1996. 231-233.

³⁵ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 418. 1702. augusztus 28.

családanyáról van szó, aki együtt ivott, táncolt a katonákkal, mielőtt az erőszak esett rajta.³⁶ Hangsúlyoznom kell, hogy ez nem azt jelenti, hogy megérdemelte, ami történt, csak érthetőbbé teszi, miért büntették meg. Hiszen egy tisztességes nőnek nem volt szabad katonákkal mulatozni. A megrázó részleteket olvasva mégis az a kutató érzése, hogy túlzás volt szegény asszonyt még meg is fenyeíteni a történetek után.

Igen érdekes az Ádám Mátyásné Cseh Kata ellen lefolytatott per is. Az asszonyt 1699. február 2-án állították törvényszék elé, mert a vád szerint „*magát parázñaságb[an] ejtette*”. Azt állította, hogy bösörményi katonák támadták meg, ezért a deliberátumban meghagyták neki, hogy „*hozzon biznóságot, hogy bírré tette bösörményi hadnagy ur[amna]k a' rajta esett erőszakételt*”. Erre két hetet kapott, a következő tárgyalásra február 16-án került sor. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy az asszony nem járt el az előirtak szerint, vagyis, „*hogy maga mentségire biznóságot hozott volna*”, ezért megvesszőzésre ítélték.³⁷ Sajnos a források ismét nem adnak választ a körülményekkel kapcsolatban felmerülő kérdésekre. Jó volna tudni például, hogy miért nem jelentette az esetet az őt megtámadó katonák hadnagyának. Nem volt rá lehetősége? Valaki talán megakadályozta ebben? Vagy jelentette, de nem vették komolyan? Esetleg nem is történt erőszak? Forrásaim ezekre a kérdésekre nem szolgálnak válasszal, nem maradtak fenn tanúvallomások az ügygel kapcsolatban, s információ hiányában nincs értelme találgatni. Annyi bizonyos, hogy az erőszak bizonyításához, az ügy felderítéséhez és a katonák elítéléséhez szükség lett volna további vizsgálatokra, azonban erre a városi törvényszéknek már nem volt joghatósága. A támadókra csak haditörvényszék szabhatott volna ki büntetést, ezért mindenképpen tájékoztatni kellett volna a hadnagyot.

Az eddig vizsgált hatalmaskodások néhány kivételtől eltekintve a háborús évekre voltak jellemzőek. A béke időszakában – vagyis a karlócai béke megkötése és a szabadságharc kitörése között – keletkezett, katonákat említő bejegyzések többsége eltér ezektől. Nagy részük parázñasággal kapcsolatos. Tizenkét ilyen forrásrészt találtam, melyek közül csupán egy származik 1698-ból, a többi a békés évekből való: öt 1699-ből, egy 1700-ból, négy 1701-ből és egy 1702-ből. Hat esetben biztosan német katonáról van szó, két esetben pedig sejteni lehet ugyanezt, egyszer említenek magyar katonát, a maradék három bejegyzésből pedig nem kapunk erre vonatkozó információt. 1699 júliusában állt törvényszék elé egy Háló Erzsébet nevű nő, akit azzal vádoltak, hogy „*magát kerítőségre atta, emberséges ember leányát német[ne]k parázñaságra kerítette, éttzakának idején edgyüvé fektette, őket strásálta*”. A tanúvallomások szerint a vádlott nem először tett effélet. Egy bizonyos Kalmár Juditot is elbújtatott, amikor az egy német katonával csókolózott. Ezért kimondták, hogy „*azon büntetéssel büntetessék azzal, a' kinek szolgált*”.³⁸

A többi törvényszék elé állított nőt azzal vádolták, hogy ők maguk paráználkodtak katonákkal. A legtöbben ezt nem is tagadták, sokukat több tanú is látta ezekkel a férfiakkal csókolózni, ölelkezni, olykor még egyebet is tenni. Nem tagadott Kis Jánosné Péter Erzsébet sem, akit 1699 novemberében azzal vádoltak meg, hogy „*magát parázñaságra adta, concipiált, a' gyermeke az öliben vagyon*”. Az asszony a tárgyaláson bevallotta, hogy „*azon fattyú némettül vald*”, ezért el is ítélték. Megcsapta a hóhér, és kitiltották a városból.³⁹ A már említett Kalmár Judit pedig hiába tagadott, a tanúk

³⁶ *uo.* 760-761. 1704. április 10., MNL HBML IV.1018.e 2. k. 583-584.

³⁷ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 396. 1696. február 2., *uo.* 402. 1699. február 16.

³⁸ *uo.* 524. 1699. július 13., *uo.* 529-530. 1699. július 16.

³⁹ *uo.* 576. 1699. november 30.

igazolták bűnösségét. A vád szerint „*magát némethez atta, éttzakának idején velle egy ágyban fekvűtt levetkezve, fajtalan és paráznához illendő beszédeket velle szóllott, és paráználkodott*”. A felsoroltak közül semmit nem ismert be, ám többen is hallották, hogy „*rit, mocskos, parázna beszédeket beszéllette[ne]k egyűtt*”, s látták, amint hiányos öltözékben fekszenek egymás mellett a német katonával. Sőt, akadt olyan tanú is, aki azt állította, hogy magát az aktust is látta. A vádlott helyzetét tovább rontotta, hogy kiderült, nem először tévedt rossz útra. Egy évvel korábban ugyanis egy kvártélyos német borbélyal is közelebbi kapcsolatba került. Kalmár Juditot először megverettetésre ítélték, de idős szülei kérésére ezt enyhítették, és büntetése az lett, „*bogy hóhér vitessen ki vesszőt véle*”.⁴⁰

Nem véletlen, hogy ennyi hasonló esettel találkozunk. Vajda Mária a 18. századi Debrecenben elkövetett szexuális bűnökről és azok büntetéséről szóló tanulmányában megállapította, hogy az idegen katonák jelenléte sok lány és asszony számára jelentett „*izgalmat, változatoságot, kísértést*”. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy az egyenruhát már akkoriban is sok nő találta vonzónak, nem beszélve arról, hogy ezek a katonák idegen országból jöttek, így mások voltak a szokásaik, ami még érdekesebbé tette őket, s sokszor az erkölcsük is lazábbak voltak. Nem meglepő módon a szajhálkodó nők vendégeinek jelentős részét is ők tették ki.⁴¹

A békekötés utáni években is találunk olyan jószáglopásokat, vagy lopott jószágok árulásával kapcsolatos ügyeket, melyek katonákhoz köthetők. Őt ilyen bejegyzést találtam: kettőt 1699-ből, kettőt 1700-ból és egyet 1702-ből. Ezek közül mindegyik lopott lovat említ, melyet vagy katonáknál találtak meg, vagy éppen katonáktól vettek meg. 1700 áprilisában például egy teremi férfi, Oláh Mihály találta meg két lovát Kolonics tábornok egyik katonájánál, melyeket kilenc nappal korábban az istállójából loptak el.⁴² 1699 októberében pedig Jenei Györgynek kellett bizonyítania, hogy a felperes, Bukner János „*által p[rae]tendált lovat a' kuruczok adták kezében, hogy viselhye gondyát, és ugyanazok vették el is tülle*”.⁴³

De nemcsak jószáglopásokba keveredtek katonák. 1701-ben 600 vagy 800 forint ellopása miatt halálra ítélték egy Csödör Ferenc nevű férfit, aki megvallotta, hogy három magyar katona – Ebergényi László ezredéből – voltak a bűntársai. Az összeg azért nem egyértelmű, mert az ügy első tárgyalásakor 600, míg a másodikkor már 800 forintot említ a jegyzőkönyv. Ez utóbbi alkalommal számba vették, miféle pénzekből tevődött össze ez az összeg, így valószínű, hogy ez, vagyis a 800 forint a valódi érték. Bármelyik is azonban a helyes, mindkettő óriási összeg volt abban az időben, elegendő ahhoz, hogy a tettest halálra ítéljék.⁴⁴

Bűnök, áldozatok, ítéletek

A Debrecenben állomásozó katonákkal az is megesett, hogy nem elkövetői, hanem áldozatai lettek erőszakos bűncselekményeknek. Az adott körülmények között ez érthető, hiszen sok kárt okoztak a városban és környékén, többször erőszakoskodtak a

⁴⁰ *no.* 519-520. 1699. július 9., *no.* 529. 1699. július 16., MNL HBML IV.1018.e 2. k. 189-196. 1699. július 9.

⁴¹ Vajda 2004. 257.

⁴² MNL HBML IV.1011.a 24. k. 697. 1700. április 27.

⁴³ *no.* 569. 1699. október 17.

⁴⁴ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 226. 1701. október 13., *no.* 231-232. 1701. november 14.

lakossággal, s emiatt az emberekben sok feszültség és ellenük irányuló düh halmozódhatott fel. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a lakosok is csak emberek voltak, köztük is lehettek agresszív és kötekedő személyek, s olykor az alkoholfogyasztás is szerepet játszott a támadásban. Több esetben pedig nem ismerjük a körülményeket, így természetesen a személyes konfliktusokat sem zárhatjuk ki.

A négy erről szóló bejegyzésből egy 1697-ből való, a többi a békekötést követő évekből: kettő 1701-ből és egy 1702-ből. Az 1697-es ügyben nem meglepő módon kvártélyos német katona volt a sértett. Ez az eset nagyon érdekes, mert Paplancsináló Görög György Butka István ellen indított peréből kapunk róla információt. A férfi szeptemberben elégtételt követelt, amiért korábban megbüntették egy olyan tettért, melyet nem ő, hanem Butka követett el. Állítása szerint Butka István 12 héttel a tárgyalás előtt a Kádas utcában „*egy németet egy bottal erőssen megvert, mellyért a' megvert németnek tisztí reá jüvén, az A[ctor]t megfogtatta és a' táborra vitetvén rajta vett f. 112*”. Vagyis a Butka által megvert katona tisztje Paplancsinálót büntette meg az esetért, melyet a férfi méltósága és 112 forintja bánt. Válaszul Butka a következő tárgyaláson kijelentette, hogy nem hajlandó tudomásul venni a férfi keresetét, mivel szerinte Paplancsinálót „*gyilkosnak, paráznának, sodomicusnak kiáltották, melly dolgáért kezesség alatt is vagon, elsőb[en] abbul purgállya magát, azután perelhen*”. Hozzá kell tenni, az ügygel kapcsolatban csak azok a tanúvallomások maradtak fenn, melyekkel Butka igyekezett állítását igazolni, s ezekben nem esik szó az állítólagos verésről vagy az igazságtalan büntetésről. Csupán azt tudjuk meg belőlük, hogy Paplancsinálót a felesége valóban gyilkos paráznának és sodomicusnak kiáltotta, melyért őt is, az asszonyt is megfogták. Az utolsó információ az ügyet illetően novemberből maradt fenn: ekkor Paplancsináló tiltakozással élt. Későbbi forrásokból a tiltakozás eredménye és magának a megveretésnek az ügye már nem bukkan elő.⁴⁵

A fenti példában azt láthattuk, hogy egy tiszt a városi törvényszék kizárásával, saját maga vett elégtételt megtámadott katonája miatt. Ez azonban nem volt általános. 1701 februárjában Báthori Szabó Mihályt és Fodor Andrást vádolták azzal, hogy „*megrészegeedvén úttjokban, mellettek csendessen elmenő katonákra reájok támadván hozzájok lövöldöztek, lovokrul lerángatván verték, taglották*”. A sértettek Splényi László katonái voltak, aki természetesen elégtételt követelt. Azonban ő nem saját maga intézte a dolgot, hanem „*büntetésre magistratus kezéb[en] recommendáltatván*”, vagyis ajánlva az elkövetőket, megelégedett azzal, hogy a városi törvényszéke járjon el az ügyben. Befolyásos barátainak köszönhetően végül a két férfi ellen nem indítottak büntetőpert, de fizetniük kellett fejenként 50 forintot, s megmondták nekik, hogy legközelebb keményebb büntetés vár rájuk.⁴⁶

Két hónappal később, 1701 áprilisában egy Borbély István nevű férfi is összetűzésbe keveredett egy katonával. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy Borbély saját házánál kezdett veszekedni egy katonával, majd kivonta valaki másnak a fegyverét – valószínűleg egy másik katonáét –, és azzal kardra hívta, s szidalmazta „ellenfelét”. A két nappal későbbi delibérátumból megtudjuk, hogy Borbély „*sok alkalmatlan cselekedetiért, részegeskedésiért, veszekedésiért, verekedésiért, szitkozódásiért, káromkodásiért halálra méltó volna*”, vagyis nem először keveredett bajba. Már többször is veszekedett,

⁴⁵ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 112. 1697. szeptember 2., *no.* 113. 1697. szeptember 5., *no.* 134. 1697. november 21., MNL HBML IV.1018.e 2. k. 82. 1697. szeptember 5.

⁴⁶ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 59. 1701. február 10.

verekedett, szitkozódott, s részegeskedett, így könnyen lehetséges, hogy ez alkalommal is ivott. Az ítéletben nem tettek említést a katonáról, mert nem e miatt az eset miatt kellett bűnhődnie, hanem az életmódja, rendszeres kihágásai miatt. Három napig kellett a falovon ülnie kövekkel a nyakában, s lelkére kötötték, hogy a következő rossz cselekedetért halállal lakol, s a mostanival ellentétben nem lesz helye enyhítésnek.⁴⁷

Az efféle konfliktusok, támadások kialakulásához az is hozzájárulhatott, hogy az emberek igen negatívan vélekedtek a katonákról. Nagyon érdekesek például a Szürke Szabó György elleni vádak. Ezek szerint a férfi „*engedetlen, szófogadatlan ember, azt is mondotta, midőn a' váras szolgálja háza égett: Hadd, badd, mert csak ölné a' katonát!*” Vagyis nem akarta, hogy eloltsák a tüzet, mert a férfi halálát kívánta.⁴⁸ S bár ebben az esetben a város szolgájáról van szó, mégis a katona szó egyértelműen pejoratív értelemben való használata azt mutatja, hogy a vádlott igen rossz véleménnyel volt a katonákról. Minden bizonnyal ez nem csak az ő véleménye volt. A katonákat általában nem tartották tisztességes, megbízható férfiaknak, s velük közelebbi kapcsolatba kerülni sem volt kedvező az emberekre nézve.

Arra is találunk példát, amikor nagy valószínűséggel maga a katona is így vélekedett magáról, s a katonákról általában. Egy Kállai Szabó Ferenc nevű férfi ellen indítottak büntetőpert, amiért egy lopott lovat, s egy lopott övet találtak nála. A férfi azt állította, hogy azokat Baranyó nevű sógora – aki nem mellékesen katona – adta neki, és nem tudott róla, hogy a férfi tolvaj, s a szóban forgó ló és öv is tolvajlott. Az ellene állított tanúk vallomásai azonban egyértelműen bizonyították, hogy hazudik. Többen részletezték, mennyire haragudott a hűgára, amiért Baranyóhoz ment feleségül, hiszen tudta, miféle ember. Az is világossá vált, hogy a férfinak már több törvénytelen ügylete is volt vele korábban. A mi szempontunkból nem is maga az ügy a legérdekesebb, hanem az említett sógorról, a Baranyó nevű katonáról szóló egyik tanúvallomás. E szerint, miután Baranyó eladta a vádlottnak a lopott lovat, vissza akarta azt kérni. A tanú hallotta, amint a következőket mondja: „*Kére[m] a' sógortul a' lovat vissza, de ne[m] akarja adni. Még Dobozi ur[amna]k árulja, a' mint ballom. De hogy adna olyan lovat olyan embernek? Csudálkozom rajta. Én katona vagyok, mégsem adnám oda, baja lenne emberséges embernek miatta.*”⁴⁹ Ezt pedig értelmezhetjük úgy is, hogy azzal, hogy azt mondta, ő katona, mégsem tenne ilyet, mintegy elismerte, hogy tőle, mint katonától nem állnak távol az erkölcstelen, törvénytelen cselekedetek.

Érdeemes visszatérni egy kicsit Oláh János és Bangó János rablógyilkossági peréhez. Mint azt fentebb láthattuk, az elkövetőknek lehetett egy felbujtójuk, aki katonákkal akarta megkínóztatni egyik ismerősét, Tót Istvánt. Bár túl sokat nem tudunk meg ezzel kapcsolatban – például nem derül ki, hogy szándékozott-e fizetni a kínzásért –, mégis arra következtethetünk, hogy a felbujtó azt feltételezte, a katonák kaphatóak az efféle cselekedetekre, és nem valószínű, hogy csak ő gondolta így.

Végezetül nézzük meg, milyen volt a kurucok megítélése Debrecenben a vizsgált források alapján. Korábban már volt róla szó, hogy Pósalaki és a többi városvezető nem szimpatizált velük, nem nézte jó szemmel a jelenlétüket. Érdekes az egyik fentebb említett ügyet ennek fényében újra megvizsgálni. Arról az esetről van szó, melynek

⁴⁷ *uo.* 106. 1701. április 16., *uo.* 107-108. 1701. április 18.

⁴⁸ *uo.* 806. 1704. június 28.

⁴⁹ *uo.* 345-346. 1702. április 26., *uo.* 346. 1702. április 26., *uo.* 348. 1702. április 29., *uo.* 349-350. 1702. április 29., *uo.* 361. 1702. május 18., MNL HBML IV.1018.c 2. k. 441-447. 1702. április 29.

során a debreceniek tömlöcbe zártak néhány katonát, akik a városon kívül vigyázó emberekre lóttek – egy férfit meg is öltek –, s akiket aztán kurucok kértek ki és vittek magukkal. Az események lejegyzése közben a jegyző kiemelte, hogy a kurucok „*nagy sok káromkodások után*” kérték ki a foglyokat. De nem csak ekkor jelennek meg káromkodó kurucok a jegyzőkönyvekben. 1703 augusztusában egy Guthi István nevű kurucnak készített ezüstgombos, láncos farkasbőrrel írtak, s fontosnak tartották megjegyezni, hogy a férfi „*iszonyú, hallatlan, irtóztató káromkodó ember*”.⁵⁰ Azzal, hogy a bejegyzésekben kiemelték a kurucok káromkodásait, nem csupán tényeket rögzítettek, de minősítették is ezeket az embereket. A káromkodás ugyanis komoly bűnnek számított a korszakban, s a sűrűn káromkodó személyeket erkölcsstelennek, rossz életűnek tartották. Ismerve a városvezetők véleményét, nem meglepő, hogy a jegyzőkönyvben is ilyenformán nyilatkoztak a kurucokról.⁵¹

A vizsgált forrásokban szinte csak az ő véleményükkel találkozunk, s a többi lakoséra csak következtethetünk. Természetesen vannak olyan magától értetődő következtetések, hogy azok, akik maguk is „kuruccá lettek”, szimpatizáltak velük, akiknek pedig erőszakkal elvitték a jószágait vagy feldúlták a házákat, félelemmel, ellenszenvvel tekintettek rájuk, de nem találunk olyan megnyilatkozásokat, melyek kifejezetten a kurucokra, és nem általában véve a katonákra vonatkoznak.

Számos példát láttunk arra vonatkozóan, milyen konfliktusok és bűncselekmények adódtak a különféle katonák jelenlétéből, s néhány eset kapcsán abba is bepillantást nyertünk, milyen volt a katonák megítélése. A háborús helyzet, a városban állomásozó és az átvonuló csapatok nagy terhet róttak Debrecen lakosságára. Amellett, hogy jelentős anyagi károkat szenvedtek, sokszor ki voltak téve a katonák erőszakosságának is. A városvezetők igyekeztek megvédeni az embereket, és jelentették a katonák kihágásait a felsőbb katonai vezetésnek, bízva abban, hogy véget vethetnek a katonák kihágásainak, hatalmaskodásainak.

S miután mindezeket megvizsgáltuk, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy voltak olyan esetek, amikor éppen a katonák voltak azok, akik segítséget és védelmet nyújtottak a lakosságnak. Erre vonatkozó forrásokat az 1698. tavaszi bejegyzések között találtam. Márciusban a városnak fel kellett fogadnia húsz német lovast „*az elszaporodott tolvajok ellen való vigyázásra*”, illetve „*az sok fosztogatások[na]k, s tolvajkodások[na]k megelőzésére, a' szántóvető emberek[ne]k is a' mezőkön való bátorságára*”.⁵²

Még sok mindent lehetne vizsgálni a témával kapcsolatban – például a városban élő katonákat, vagy a katonai törvényszék alá tartozó elkövetők büntetését –, de ezek már egy következő tanulmány tematikáját adhatják.

---

⁵⁰ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 652. 1703. augusztus 10.

⁵¹ Katonáinak káromkodásával és annak szankcionálásával Rákóczi is sokat foglalkozott. Lásd bővebben: Mezey 1986.

⁵² MNL HBML IV.1011.a 24. k. 218. 1698. március 16., *uo.* 222. 1698. március 31.

Rita Papp

Soldiers in Debrecen: Charges, Conflicts, Criminal Acts at the Turn of the 17th and 18th Centuries

In the first part of my paper I write briefly about the burdens that afflicted Debrecen during the recapture wars and Rákóczi's War of Independence. In the further sections of the study, I examine the crimes perpetrators or victims of which were some kind of soldiers (e.g. quartered German soldiers, Kurucés). I used the city magistrates' and criminal tribunal protocols between 1697 and 1705 as source material, which contain a lot of useful information about how the civil population of the city kept contact with the various soldiers.

Források

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.
IV.1011.a	Debrecen Város Tanácsának iratai. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek.
IV.1018.e	Debrecen Város Tanácsának iratai. Büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek.

Szakirodalom

Balogh 1981.	Balogh István: A rendi állam várospolitikája. In: Debrecen története 2. 1693–1849. Szerk.: Rác István. Debrecen, 1981. 91-138.
Balogh 1987.	Pósalaki János: Debrecen siralmas állapotának megvilágosítása 1685–1696. (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 17.) Fordította és életrajzzal ellátta: Balogh István. Debrecen, 1987.
Bónis 1962.	Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708. (Budapest várostörténeti monográfiái XXIII.) Budapest, 1962.
Kállay 1996.	Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon 1686–1848. Budapest, 1996.
Mezey 1986.	Mezey Barna: A káromkodás (blaszfémia) a XVII-XVIII. század büntető jogszabályaiban: adalékok a Rákóczi-szabadságharc jogalkotásához. In: Jogtörténeti Szemle, (1986) 1. sz. 56-65.

- Papp 2011. Papp Klára: A szabad királyi városi cím megszerzésétől az országgyűlési becikkelyezésig. In: Debrecen város 650 éves. Városthörténeti tanulmányok. Szerk.: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás. Debrecen, 2011. 301-318.
- Szendrey 1974. Szendrey István: Debrecen a Rákóczi-szabadságharcban. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. I. Debrecen, 1974. 7-25.
- Vajda 2004. Vajda Mária: Szexuális bűnök és büntetések a XVIII. századi puritán Debrecenben és környékén. In: Tiscium – a Jász–Nagykún–Szolnok megyei múzeumok évkönyve XIV. Szolnok, (2004). 251-267.
http://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_JNSZ_Evkonyv_2004/?pg=252&layout=s (Utolsó letöltés: 2015. május 20.)